

viny 10. století. Muselo to být v rozmezí let 935–966, tj. po nástupu Boleslava I. na trůn a sjednocení Čech a před datem cesty Ibrahima ibn Jakuba do Čech, kde se česká expanze na východ jeví jako již dokončená (třebaže o Moravě se zde přímo nemluví). Jako nejpravděpodobnější přichází v úvahu doba, kdy byl Boleslav ve válce s Otou I., léta 935–950. Vázat dobytí Moravy na oslabení Maďarů či jejich porážku, jak to činil již F. Palacký a po něm i Václav Novotný,⁵⁴ kteří spojují dobytí Moravy s válkou, kterou vedl roku 955 Boleslav I. s Maďary⁵⁵ není nutné, protože právě *severní* Morava, o níž nám zde jde, byla jistě vždy mimo jejich zájmovou sféru. V každém případě je zřejmé, že severní Moravu Boleslav I. někdy po r. 935 ovládal a mohl zde plánovat založení (či spíše obnovení) moravského biskupství, což pak jeho syn Boleslav II. dokončil roku 976.

Bischof von Mähren im Jahre 976

In der komplizierten Angelegenheit der Errichtung der Bistümer für das Herrschaftsgebiet der ersten böhmischen Boleslawen figuriert immer nur Prag als der Sitz des erhofften Bistums. Am Ende der Verhandlungen tauchen aber im Jahre 976 zwei Bischöfe auf, der eine für Prag und der andere für Mähren. Es scheint so überraschend zu sein, dass die meisten Historiker immer wieder versuchten den mährischen Bischof einfach wegdisputieren. Letztens erklärte H. Koller sogar die entscheidende Quelle, die Urkunde über den Aschaffenburg Schulrecht vom J. 976, für ein Falsum (Anm.7). Das geht aber zu weit, die Urkunde erweckt keinen Zweifel und auch die Reihe der Zeugen, die die Bischöfe von Prag und Mähren nennt, steht außer jedem Verdacht. Entscheidend ist, dass der mährische Bischof hier – wie auch der Prager Bischof – als ein Suffragan von Mainz auftritt. Das bedeutet dass Mähren damals ein Teil des Přemyslidischen Herrschaftsgebietes war. Das bezeugt ganz klar auch die Wenzels- und Ludmilallegende Legende des Christinas (um 992–994). Die archäologische Situation zeigt aber dass das zunächst (schon um die Wende des Jahrhunderts) nur für Nordmähren mit Olmütz als Zentrum galt und dass die Přemysliden erst später den Rest von Mähren besetzt haben.

54 PALACKÝ, F.: *Dějiny I. 1*, s. 198 a NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I. 1*, s. 562 násl.; CHALOUPECKÝ, Václav: *Prameny X. století legendy Kristiánovy o svatém Václavu a svatě Ludmile*. Praha 1939. s. 194 násl. (a v řadě dalších prací) dokazoval, především na základě pozdních uherských kronik, že Moravu se Slovenskem až po Hron, tedy Nitranskem, dobyl již Vratislav I. před r. 920. To mu uvěřil HAVLIK, L. E. *Velká Morava a středověkopší Slované*. Praha 1964, s. 286 násl. (připouští dočasné ovládnutí Moravy Vratislavem I., stov. i týt: *Moravské a české tradice v uherských kronikách*. Slovanský přehled 55, 1969, s. 337–343) a kupodivu i ŁOWMIANSKI, H.: *Początki Polski IV.*, s. 438 násl., který datum dobytí Moravy a Slovenska přesouvá na dobu Sptyihněva I., brzy po pádu Velké Moravy roku 906. To jsou však vše jen pouhé spekulace, opírající se o pozdní odvozeniny ze starých *Gesta Hungarorum* z konce XI. století, které evidentně kladou do počátku 10. století události a osoby z 11. a 12. století. Další pramen se domnívá nalézt FIDLER, Jiří: *Vojenská spojení posledních Přemyslovců*. Historie a vojenství 1995, č. 2, s. 45 násl., který vychází z (velice vágního) nápadu Olgy BÖHMOVÉ: *Nejstarší denáry Boleslava I. z jazykového hlediska*. Numismatické listy 47, 1992, s. 132, že jméno manželky Boleslava I. na mincích Biagota je bulharského původu („Bégota“, což prý je forma zachovaná ve „východobulharských nářečích“ – ve skutečnosti náhodou nalezená v jednom ze slovníků). Fidler klade toto manželství s „bulharskou princeznou“ do let 928–930 a předpokládá, že k němu došlo na základě kontaktů mezi Vratislavem a Petrem I. bulharským „nedaleko Nitranska“ (ve skutečnosti v Srbsku), které podle uherských kronik Vratislav držel. To je ovšem pouhý nepravděpodobný nápad stojící na nápadu ještě nepravděpodobnějším.

55 Annales Sangallenses maiores a. a. 955. MGH SS I. Ed. G. H. Pertz. Hannoverae 1826, s. 79.

AD VITAM ET HONOREM
Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám

BRNO 2003

David Kalhous

Boleslav III.: kníže na konci časů?

Obraz knížete Boleslava III., řečeného Rudý, se jen matně vynořuje za nečetnými zmínkami pramenů. Jeho život, známý zejména z kroniky merseburského biskupa Dětmara a z Kosmovy kroniky, jen občas doplňují drobné zprávy říšských análů. Stejně tak ani v historické literatuře nezanechal za sebou poslední český Boleslav výraznou stopu, jak to ostatně velmi dobře dokumentuje poznámka Václava Novotného.¹ Pokud se však přeci jen nějaké hodnocení tohoto panovníka objeví, můžeme se spolehnout, že bude negativním svědectvím o krutém a úskočném muži, jehož bezkonceptní vláda skončila málem katastrofou.² Je však tento obraz pravdivý, nebo k nám jeho prostřednictvím pouze promlouvají myšlenky a představy merseburského biskupa? Na tuto a několik

1 NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny I. 1*. Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha 1912, s. 666.

2 Tradici zahájil již PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III. 4*. Čechy pod syny Boleslava II. (R. 999–1024). Praha 1876³, s. 273: „Bohužel ale Boleslaw III., přijmím Ryšavý, nebyl než pustý ničema; ...“

dalších otázek bych se rád pokusil odpovědět v rámci tohoto krátkého zamyšlení. Je totiž třeba nejen vybudovat základní chronologickou kostru, ale také učinit krok „od faktů k motivům“.³

Boleslav nastoupil na otcovský stolec brzy po smrti svého otce 27. února 999.⁴ Klidný počátek jeho vlády byl ve znamení otcova odkazu: mladý kníže se chopil dokončení obvěnění nového kláštera v Ostrově.⁵ Jinak ale Rudý nezdědil šťastné dědictví. Už dlouho musel přihlížet rozpadu svého budoucího panství. Rozsáhlé územní ztráty nemohly už dosti sporé zisky, které s sebou nesl pád jižní Moravy,⁶ či vybití Slavníkovců,⁷ nahradit. Po otci zdědil nepohodlného biskupa.⁸ Žili jeho dva bratři Jaromír a Oldřich, kteří jistě disponovali družinami⁹ a nezříkali se mocenských ambicí. A nakonec zdědil početnou „státní“ družinu a silnou vrstvu velmožů. Mezi nimi hrála zřejmě významnou roli genealogie Vršovců,¹⁰ patřících patrně k oněm „dvaceti pánům české země“.¹¹

Abychom mohli postoupit dál, budeme muset upřesnit dějovou kostru našeho příběhu. O přesnější chronologii událostí té doby totiž nemáme úplně jasnou představu. Prameny mlčí, nebo jsou jejich zprávy zhuštěny do jednoho odstavce, aniž bychom byli s to přesněji určit, kdy se co odehrálo.

První otazník se vznáší nad chronologickým zařazením konfliktu mezi Boleslavem a jeho bratry. Z Thietmara víme, že Boleslav měl od počátku toužit po

upevnění své moci a pozice. Aby toho dosáhl, hodlal se zbavit svých bratří. Jednoho nechal vyklestit, druhého se pokusil dát zabít v lázni. Jenže Thietmar tyto události zmiňuje až v souvislosti s Boleslavovým vyhnáním a převzetím vlády Vladivojem, kdy Boleslav už vlastně tři roky vládl.¹² To by nám nabízelo dvě řešení: buď je pomýlená chronologie v kronice a tyto události spolu vůbec nesouvisí, nebo se Thietmar v datech nemýlil. A druhá varianta je v případě současníka mnohem pravděpodobnější.¹³ Navíc pro ni svědčí skutečnost, že by bylo krajně nepravděpodobné, aby rozháraní bratři žili ve sváru o moc několik let a až někdy po třech letech by se Boleslav pokusil vše vyřešit atentáty. Vtírala by se totiž otázka, proč to neudělal rovnou, zvláště když víme, že když bylo třeba tasit meč, Boleslav nikdy neotálel. To by pak ale znamenalo, že bratři žili spolu v míru několik let a k proměně jejich vzájemných vztahů došlo až někdy v průběhu roku 1002. Pak by se ovšem znovu nabízela otázka, proč Hnězdno a ne Praha ...

Stejně nejasnosti ale provází i dataci Boleslavova poddání se Ekkehardovi.¹⁴ A přitom vznik „lenního poměru“ mezi ním a Boleslavem by měl být jedním z klíčových okamžiků. Ponechejme stranou obsah,¹⁵ protože zmínka pochází z posmrtného „*laudatio*“,¹⁶ které má Ekkehardův život shrnout a oslavit. Zajímát nás bude, kdy ke sblížení mezi Boleslavem a Ekkehardem mohlo dojít. Budeme se tedy muset spolehnout na jiné vodítko, na panovnické listiny. V nich se právě Ekkehard jako jeden z mála světských velmožů objevuje jako petent. V období

3 Motto jsem si vypůjčil z recenze ALTHOFF, Gerd: *Von Fakten zum Motiven*. Johannes Frieds Beschreibung der Ursprünge Deutschlands. Historische Zeitschrift 260, 1995, s. 107.

4 Můžeme tady vycházet z analogií, které dobře shromáždil SCHMID, Roderich: *Die Einsetzung der böhmischen Herzöge auf den Thron zu Prag*. In: *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter*. Ergebnisse der Marburger Rundgespräche 1972–1975. Hrsg. von H. Beumann – W. Schröder. Sigmaringen 1978 (= *Nationes 1*. Historische und politische Untersuchungen zur Entstehung der europäischen Nationen im Mittelalter), s. 439–463. Je otázkou, jakou roli sehrával v době otcovy nemoci. Viz *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon* VII. 56 (41). MGH SRG N. S. 9. Ed. R. Holtzmann. Berlin 1935, s. 468–470: „...*Bolizlavus senior ob inobedientiam Christi preconis paralisi percussus*...“

5 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* I. Ed. G. Friedrich. Praha 1904–1907, č. 40, s. 46–47; NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I*. 1, s. 667.

6 SLÁMA, Jiří: *Přemyslovci a Morava*. SSPS 2, 1991, s. 56–57.

7 SLÁMA, J.: *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?* AR 47, 1995, s. 182–224.

8 *Thietmari Chronicon* VII. 56 (41). MGH SRG N. S. 9, s. 468: „... *de qua post mortem Bolizlavi senioris ab equivoco eius et filio sepe expulsus toties a marchione Ekkibardo reducitur et magnas patitur iniurias*.“

9 Nepřímou to vyplývá např. z *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. 34. MGH SRG N. S. 2. Ed. B. Bretholz. Berlin 1923, s. 62.

10 Naposledy KOPAL, Petr: *Kosmovi ďáblové*. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů. MHB 8, 2001, s. 7–41; TÝŽ: *Neznámý známý rod*. Pokus o genealogii Vršovců. SAP 51, 2001, s. 3–84.

11 O tom ŽEMLIČKA, Josef: *Dvacet „pánů“ české země*. ČMM 117, 1998, s. 293–309.

12 *Thietmari Chronicon* V. 23 (15). MGH SRG N. S. 9, s. 247: „*Interim Boemiorum dux Bolizlaus, qui potestas consortis et successoris est semper pavida, laremimum fratrem eunuchizans iunioemque Otelricum in terminis suffocare cupiens, una cum matre eosdem patria expulit solusque vice basilisci noxii regnans populum ineffabiliter constrinxit. Qui pondus illati facinoris diucius ferre non valens, Wlodoweium, qui potestas exercitus interpretatur, a Polonia clam vocans, aspitem venenatam absque omni legis pietate suos tractantem, hunc in sedem basilisci illius, idest Bolizlai, deiecit eo consanguinitatis linea et pietatis affectu unanimiter electum, collocavit*.“

13 Opak tvrdí KRZEMIEŃSKA, Barbara: *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*. ČsČH 18, 1970, s. 500–501.

14 Přátelské vztahy mezi Ekkehardingy a Přemyslovci byly určitě staršího data. Byla to totiž přece právě ústupnost Boleslava II., která připravila Ekkehardovi cestu k vládě v mišeňské marce. Viz *Thietmari Chronicon* IV. 6 (5). MGH SRG N. S. 9, s. 138: „*Ibi diu conversatus, post mortem Ricgdagi marchionis incliti Ekkibardo succedente et Bolizlavo ad propria remeante, sedem propriam revisit. Posteaque Bolizlavi amicitiam firmiter acquirit, cum in Praga cenam Domini celebraret*.“ A navíc i Thietmar se zmiňuje v jedné pasáži o přátelském vztahu, který posléze vznikl mezi Boleslavem a mišeňským biskupem Volkoldem. „*Amicitia*“ se však mohla vztahovat i na světského pána v Míšni. K tomuto termínu blíže k tomu na různých místech ALTHOFF, Gerd: *Spielregeln der Politik im Mittelalter*. Kommunikation in Frieden und Fehde. Darmstadt 1997. Naposledy mně nepřístupná práce EPP, Verena: *Amicitia*. Zur Geschichte personaler, sozialer, politischer und geistlicher Beziehungen im frühen Mittelalter. Stuttgart 1999 (= Monographien zur Geschichte des Mittelalters 44).

15 KRZEMIEŃSKA, B.: *Krise českého státu*, s. 501–502, zejména pozn. 19 našla zajímavé vysvětlení: chápe tento lenní jako pružný nástroj „zahraniční“ politiky. Ve světě Thietmarových představách však skutečně mohlo jít o to, na co upozorňovala starší německá historiografie, t. j. o zprostředkování lenního poměru k císaři.

16 O tomto literárním druhu ŠVANDA, Libor: *Laudationes u Kosmy*. Brno 2002 (= Diplomová práce na Ústavu klasických studií FF MU Brno).

999–1000 je jeho pohyb navíc zdokumentován až neobvykle přesně: 31. července 999 svědčí v Římě v listině pro klášter v Gernrode.¹⁷ O půl roku později – 17. ledna 1000 – se objevuje v panovnickém doprovodu na cestě do Hnězda.¹⁸ Dosvědčují to i další listiny: jedna z 23. března 1000, vydaná v Quedlinburku,¹⁹ a druhá z 30. dubna téhož roku z Cách.²⁰ Stejným směrem ukazuje i zpráva z Thietmara o Ekkehardově a Egedově uvítání mladého císaře v Míšni.²¹ Tím ale naše zprávy o Ekkehardovi končí až do r. 1002. Vzhledem k tomu, že se už na žádné další listině neobjevil a ani jinak nemáme jeho pobyt na Otově dvoře dosvědčen, je dost možné, že pobýval v Míšni.²² To by znamenalo, že ke sblížení mezi Ekkehardem a Boleslavem mohlo dojít právě někdy po roce 1000. Mezitím v přemyslovských državách panoval mír, zajištěný jak vnějšími kontakty, tak zevnitř smírem mezi bratry.

Přelom způsobila až předčasná smrt Oty III. v dalekém Paternu u Viterba 24. ledna 1002. Mladičský panovník totiž zemřel nezanechav přímého dědice, a tak se záhy objevilo několik kandidátů na královský stolec. Jedním z nich byl právě Ekkehard Míšeňský, podporovaný oběma Boleslavy.²³ Tomu však nakonec chybělo „čtvrté kolo“.²⁴ Dalším byl bavorský vévoda Jindřich IV., vzdálený Otův příbuzný,²⁵ který ale nepatřil k favoritům předních mužů Otova dvora, zejména kolínského arcibiskupa Heriberta. A jako třetí se vážněji o korunu ucházel švábský vévoda Heřman.²⁶ Vítězem mocenského zápasu se nakonec stal Jindřich, jeho cesta za korunou však vůbec nebyla snadná. Když ale Ekkehard podlehl vražednému atentátu,²⁷ bylo víceméně rozhodnuto. Boleslavové nyní museli

rozvažovat, co dál. Pro oba se stalo řešením přiklonit se k Jindřichovi.²⁸ Neurovnané situace ale ještě Chrabrý stihl využít k obsazení části Ekkehardových držav. A budoucí král jeho „ochranu“ prozatím uznal.²⁹

Pak ale nadešel čas sněmu v Merseburku, na němž se Boleslav Chrabrý snažil dosáhnout potvrzení svých nároků. Uspěl, neboť míšeňskou marku získal jeho švagr Gunzelin a na Chrabrého zbyly pouze Milčansko a Lužice.³⁰ Na zpáteční cestě však došlo k politování hodnému incidentu: Boleslav Chrabrý byl přepaden a obvinil z incidentu krále. Mezi ním a Jindřichem Nordgavským došlo ke sblížení.³¹ Někdy v té době vypukly rúznice v Čechách. Zapůsobil tu zřejmě vliv a kontakty jejich matky³² a snad i Oldřicha,³³ směřující spíš k Bavorsku.³⁴ V „přímém“ střetu sice Boleslav III. vyhrál a oponentů se zbavil, ale jeho pozice se stala neudržitelnou, zvláště když jeho spojenec nakonec podpořil jinak neznámého Vladivoje. To se stalo Boleslavovi osudným. Musel uprchnout. Mnoho možností ale neměl. Na Jindřichově dvoře už přeci pobývali jeho bratři a navíc musel být králi lhostejný, když byl ochoten záhy oblétnit Vladivoje.³⁵

17 *Diplomata Ottonis III.* MGH DD 2. 2. Ed. T. Sickel. Hannover 1893, č. 326, s. 754.

18 *Tamtéž*, č. 344, s. 774. Svědčí v listině pro magdeburské arcibiskupství, vydané ve Staffelsee.

19 *Tamtéž*, č. 350, s. 780.

20 *Tamtéž*, č. 357, s. 786.

21 *Thietmari Chronicon* IV. 45. MGH SRG N. S. 9, s. 182.

22 Svědčila by o tom ne příliš jasná zmínka o znovudosazování Thiedagga. Viz *Thietmari Chronicon* VII. 56 (41). MGH N. S. 9, s. 468.

23 *Thietmari Chronicon* V. 5. MGH N. S. 9, s. 228.

24 *Tamtéž*, IV. 52 (32), s. 190 v řeči hraběte Liuthara: „Num“, inquit, „currui tuo quartam deesse non sentis rotam?“ *Sic interrupta est gleccio, ...* “ O nárocích jednotlivých knížat a jejich „právní“ podloženosti existuje bohatá literatura. Zásadní názory jsou dva: o svobodné volbě a o „právu krve“. Naposledy viz WOLF, Armin: *Quasi hereditatem inter filios*. Zur Kontroverse über das Königswahlrecht im Jahre 1002 und die Genealogie der Konradiner. ZRG GA 112, 1995, s. 64–157, kde starší literatura.

25 Spojoval je až společný praděd Jindřich I. Ptáčník.

26 *Thietmari Chronicon* IV. 54 (34). MGH SRG N. S. 9, s. 192.

27 *Tamtéž*, V. 6 (4), s. 226 k 30. dubnu 1002; stejně i *Annales Quedlinburgenses ad A. 1002*. MGH SS 3. Ed. G. H. Pertz. Hannover 1839, s. 78.

28 Sem bych kladl *Thietmari Chronicon* V. 11 (7). MGH SRG N. S. 9, s. 232: „Alter autem Bolizlavus, Boemiorum provisor, cognomento Rufus et impietatis auctor immensae, antiquo more iam paululum refrenato, duci aspiravit Heinrico“. Podle kontextu spadá tato událost před červen 1002. Dále srov. *Thietmari Chronicon* V. 10. MGH SRG N. S. 9, s. 232; *Annales Quedlinburgenses ad A. 1002*. MGH SS 3, s. 78.

29 *Thietmari Chronicon* V. 10. MGH SRG N. S. 9, s. 232. Rudý se ovšem mohl sotva angažovat, jak by po něm chtěla KRZEMIŃSKA, B.: *Krise českého státu*, s. 504, protože se nemohl vykázat tak blízkými nároky. Viz LUDAT, H.: *An Elbe und Oder um das Jahr 1000*. Skizzen zur Politik des Ottonenreichs und der slavischen Mächte in Mitteleuropa. Köln – Wien 1971, s. 27–29.

30 *Thietmari Chronicon*, V. 18. MGH SRG N. S. 9, s. 241–243; *Diplomata Heinrici II. et Arduini*. MGH DD 3. Ed. H. Bresslau. Hannover 1900–1903, č. 8, s. 10–11, vydaná v Merseburku 28. 7. 1002.

31 K ochlazení vztahů mezi králem a Nordgavským viz *Thietmari Chronicon* V. 14. MGH N. S. 9, s. 236. Jinak ale zřejmě vládl mír, jak nepřímo dokazují *Annales Hildesheimenses ad A. 1003*. MGH SRG [8]. Ed. G. Waitz. Hannover 1878, s. 29, když píší: „Heinricus, Berththaldi comitis filius, et Bruno, frater regis, et ambo Bolizlavones, Polianicus videlicet ac Boemicus, a rege infideliter matestatis rei deficiunt.“

32 Dobře vyargumentoval tezi o frankém původu Hemmy POLANSKÝ, Luboš: *Spory o původ české kněžny Emmy, manželky Boleslava II.* In: *Přemyslovský stát kolem roku 1000*. Na paměť knížete Boleslava II. († 7. února 999). Red. L. Polanský – J. Sláma – D. Třeštlík. Praha 2000, s. 41–48.

33 *Cosmae Chronica Boemorum* I. 34. MGH SRG N. S. 2, s. 61.

34 *Thietmari Chronicon* V. 23 (15). MGH SRG N. S. 9, s. 247: „Interim Boemiorum dux Bolizlaus, qui potestas consortis et successoris est semper pavida, Iaremirus fratrem eunuchizans iuniorerque Otelricum in termis suffocare cupiens, una cum matre eosdem patria expulit solusque vice basilisci noxii regnans populum ineffabiliter constrinxit.“ O tom, že utekli k Jindřichovi Bavorskému, svědčí *Cosmae Chronica Boemorum* I. 35. MGH SRG N. S. 2, s. 63: „Isdem vero diebus idem dux Mesco mittit legatos ad imperatorem dans ei et promittens infinitam pecuniam, quo filium ducis Bolezlai, nomine Odalricum, qui erat eius in obsequio, catenatum mitteret in custodiam.“

35 Viz *Thietmari Chronicon* V. 23 (15). MGH SRG N. S. 9, s. 249: „Iste (Vladivoj) autem pociori usus concilio ad regem Ratispone adhuc commorantem proficiscens, cum humili subiectione et fideli promissione hunc in dominum elegit et, que postulavit ab eo, in beneficium acquisivit et, habitus in omnibus caritative, revertitur cum bona pace.“ K dataci *Diplomata Heinrici II. et Arduini*. MGH DD 3, č. 23–33, s. 25–36 z 12.–14. listopadu

Uprchl tedy k Jindřichovi Nordgavskému,³⁶ ale ocitl se zřejmě rovněž v nelichotivém postavení, takže nakonec skončil na dvoře toho, jež ho pomáhal svrhnout: Chrabrého.³⁷

Pak ale náhoda opět vynesla Přemyslovce na trůn: Vladivoj se počátkem roku 1003 upil. Za dané situace bylo zapotřebí jednat rychle. Za podpory Chrabrého se Rudý opět ocitl na kamenném stolci.³⁸ Jeho pozice nebyla právě dobrá, na to už však byl zvyklý. Čechy totiž byly spojnicí mezi silami potencionálních vzbouřenců a sousedily navíc i s Jindřichovi věrným Bavorskem. Zároveň různé doma posílily pozice knížecích věrných. Zdálo se, že Boleslav nemá na vybranou. Alespoň se to zdálo. Rudý se však s pozicí pasivního manipulovatelného vládce nemínil smířit. Pokus zbavit se Vršovců sice uspěl, vzbudil však přílišný odpor.³⁹ Velmoži povolali do země Chrabrého a Rudý skončil v internaci na některém z polských hradů.⁴⁰ A to byl definitivní konec.

Na stránkách kronik však měl opět ožít. Zasloužila se o to zejména kronika merseburského biskupa Thietmara, kterou jsme zde hojně používali. Je pozoruhodné, snad dokonce zajímavější, než řešení klíček Boleslavova života, sledovat, jak se měnila a utvářela raná tradice, spojená s jeho osobou. Pokusím se nyní alespoň ve zkratce nastínit její motivy.

1002, vydané v Řezně. Nešlo vůbec o Vladivojův úskok proti Boleslavovi Chrabrému. Dokazuje to skutečnost, že vztahy mezi Jindřichem a Boleslavem nebyly ještě otevřeně vyhrocené, jak vyplývá z pozdější královy ochoty propůjčit české země Chrabrému. Viz *Thietmari Chronicon* V. 31 (19). MGH SRG N. S. 9, s. 255–257.

36 *Thietmari Chronicon* V. 23 (15). MGH SRG N. S. 9, s. 249. Možná šlo o Boleslavova spojení z doby, kdy ještě žil Ekkehard. Naznačuje to jeho pomoc Boleslavovi I. při vražedném útoku cestou z merseburského sněmu koncem července 1002. Viz pozn. 26.

37 *Tamtéž*. To vše ukazuje, že vztahy mezi jednotlivými aktéry nebyly zdaleka tak černobílé, jak by se mohlo jevit.

38 *Thietmari Chronicon* V. 29 (18). MGH SRG N. S. 9, s. 253: „*Mortuo interea duce Wlodoweio, fratres predicti, una cum matre expulsi, a Bohemiensibus penitencia ductis revocantur. Quos Bolizlaus, Poleniorum rector, collecto undique exercitu petens, iterum expulit equivocumque suum exulem pristinis honoribus prefecit seque domum, latentibus insidiis suis alta mentis intencione, recepit.*“

39 *Thietmari Chronicon* V. 29 (18). MGH SRG N. S. 9, s. 253–255: „*Enimvero cum Bolislaus Boemensis cerneret populum suum execrando ritui deditum, in maxima securitate constitutum, impietatem suam ad confringenda federa pacis, quam sacramentis firmaverat, intantum armavit, ut, collectis in unam domum coram se cunctis optimatibus, prio generum suum gladio in caput eius merso ipse occideret ceterosque inermes in ipsa sancta quadragesima, vir sanguinum et dolosum nec sibi concessos umquam dignus dimidiare dies, cum sue malicie fautores interficeret.*“ *Cosmae Chronica Boemorum* I. 37. MGH SRG N. S. 2, s. 68.

40 *Thietmari Chronicon* V. 30. MGH SRG N. S. 9, s. 255; *Cosmae Chronica Boemorum* I. 34. MGH SRG N. S. 2, s. 61. Stalo se to zřejmě už před 28. březnem 1003. Srov. GRAFF, Theodor: *Regesta Imperii II. 4*. Die Regesten des Kaiserreichs unter Heinrich II. 1002–1024. Wien – Köln – Graz 1971, č. 1537a-b, s. 885–886.

Začněme citátem, který se objevuje v posmrtné *laudatio*, věnované markrabímu Ekkehardovi.⁴¹ Kronikář v ní popisuje zajímavou, ale v jeho podání spíše zápornou postavu mocného velmože, který svou krutost zaplatil životem. Právě jeho touha po moci a majetku se měla stát příčinou jeho pádu. Tomuto knížeti se tedy Boleslav III. stal leníkem. Tomuto knížeti se druhý Boleslav, Boleslav Chrabrý, stal „*spután lichotkami přítelem*“. Za těmito slovy lze vidět mnohé. Lze za nimi vidět postavu biskupa, který sepisuje příběh merseburského biskupství, jeho založení a zejména obnovení. Pod tímto prizmatem sleduje své hrdiny, pod tímto prizmatem hodnotí. V králi Jindřichovi díky tomu vidí svého hrdinu, obnovitele biskupství sv. Vavřince, dědice Oty Velikého. Jenže Ekkehard je jedním z jeho nepřátel. Je tedy potom otázkou, jak vlastně chápat nevinnou Thietmarovu zmínku. Na straně jedné zde máme skupinku spiklenců, jimž autor přisoudil přešláplých vlastností a kteří se mají lišit jen svou schopností v páchání hanebností. Jejich vůdcem je zřejmě Ekkehard, následován druhým zlosynem Boleslav I. Třetím z nich je právě Boleslav III., jehož schopnosti ovšem Thietmar nijak vysoko nehodnotí. Spojuje je jen negativní vztah k jeho favoritovi, králi Jindřichovi.

To však není jediný zajímavý motiv, který se u Thietmara objevuje. Neméně závažné jsou totiž pro nás jeho postoje k postavení slovanských knížat, vládnoucích za hranicemi říšských marek. V kronikářově podání se objevují jako poddaní Říše, kterou na východě reprezentují říšská markrabata. Nejsou žádnými pány, jen služebníky a zprostředkovateli, jejichž moc je jen odleskem moci panovníka a jeho „úředníků“. ⁴² I když to tak fungovalo jen ve světě Thietmarovy kroniky,⁴³ musíme to při hodnocení jeho zpráv brát v potaz.

Jiný je ovšem postoj našeho druhého, i když jinak značně nespolehlivého zpravodaje Kosmy. Ten věnoval formulaci svého postoje celý dialogický odstavec, kde vymezil závislost na Říši tributem, ničím víc.⁴⁴ Jinak je ovšem pro něj

41 *Thietmari Chronicon* V. 5. MGH SRG N. S. 9, s. 228: „*Boemiorum duce Bolizlavum, qui cognominatur Rufus, ad militem sibi, aliumque ad amicium familiarem blandiciis ac minis adipiscitur.*“

42 Thietmarův postoj nalezneme nejjasněji formulován v *Thietmari Chronicon* V. 10. MGH SRG N. S. 9, s. 232: „*Vivente egregio Hodone pater istius Miseco domnum, qua cum esse sciebat, crusinatus intrare vel eo assurgente numquam presumpsit sedere.*“

43 Blíže o fungování kontaktů mezi lidmi slovanského a „německého“ jazyka LÜBKE, Christian: *Slaven und Deutschen um das Jahr 1000*. MHB 3, 1993, s. 59–90.

44 Začlenil se tak zřejmě do vleklé „diskuse“, která probíhala mezi kronikáři barbarů a Říše od počátku. Navštěvují tomu některé, stále se opakující, představy a formule. Např. *Widukindi Corbeiensis monachi Rerum Gestarum Saxoniarum libri tres* III. 53. MGH SRG [60]. Edd. P. Hirsch – H.-E. Lohmann. Hannover 1935, s. 132 v polemice poselstva polabských Slovanů s Otou I. nalezneme formulovány stejné postoje, jako u Kosmy, i když poslové neodkazují na krále Karla, ale na krále Jindřicha. Další analogie shromáždila KRZEMIEŃSKA, Barbara: *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039–1041)*. Praha 1979 (= Rozpravy ČSAV: řada společenskovědní, roč. 89, seš. 5), s. 23, pozn. 13. O podobném „dialogu“ v souvislosti s pojetím

mnohem závažnějším otázkou vztah k Polákům a k domácím *aristein*, zejména k rodu Vršovců. Proto ani na stránky jeho díla neproniknou zmínky o vzájemném vyřizování si účtů mezi bratry. Právě vztah k Poláků a hlavnímu zlosynovi, knížeti Měškovi, se stal při pohledu na Boleslava III. pro Kosmu určujícím. Boleslav se tak s polohy tyрана přenesl do pozice oběti, dbající navrch o blaho Čechů.⁴⁵

S tím také souvisí zcela odlišné závěry o Boleslavovi III. na stránkách jejich kronik. Na straně jedné úskočný a krutý muž bez charakteru a schopností, na straně druhé oběť zvláště expanzivních Piastovců. Jaký však byl Boleslav III. nám ani Thietmar, ani Kosmas nesdělují. Přibližují nám jen skrze své vypravování svět svých představ.

Na předchozích stránkách jsem se pokusil přiblížit osudy českého knížete „na konci časů“, i osudy jeho legendy. Jeho život byl symbolickou tečkou za jedním obdobím v historii české kotliny, snad jedinou, která se pojí s rokem 1000. Znamenal definitivní konec expanzivní říše Boleslavů. Neznamenal však ještě počátek nového, stabilizovanějšího období. Pokles z vrcholu moci byl totiž zřejmě příliš prudký, a tak je skoro zázrak, že se Boleslavovi dařilo držet se v závětrí velké politiky tak dlouho. Na to, aby se stal aktivním hráčem, jak tomu bylo v případě jeho děda a otce, už mu totiž chyběly prostředky. Navíc nakonec stanul ani tváří v tvář piastovské mocnosti, vybudované navrch na troskách přemyslovské říše, jejíž sílu zprvu destabilizované království ani nemělo v úmyslu kompenzovat. Přesto Boleslav svůj zápas nevzdával a dařilo se mu vládnout až do okamžiku, kdy se situace definitivně vyhroutil. A i tehdy mu nechyběla vůle bojovat, přestože čas světa se chýlil ke konci.⁴⁶ Předznamenával tak do značné míry cestu, po níž se o několik málo let později pustil jeho mladší bratr Oldřich.⁴⁷ Jeho snažení však provázela neúspěch. A právě neúspěch jej přivedl na prahy historie.

císařství uvažuje KELLER, Hagen: *Das Kaisertum Ottos des Großen im Verständnis seiner Zeit*. Deutsches Archiv 20, 1964, s. 325–388.

45 Svědčí o tom pasáž z *Cosmae Chronica Boemorum* I. 34. MGH SRG N. S. 2, s. 61 o tom, jak Rudý v předtuše zradu ustanovuje Jaromíra svým nástupcem.

46 Srov. nověji FRIED, Johannes: *Endzeiterwartungen um die Jahrtausendwende*. DA 45, 1989, s. 381–473; též: *Die Endzeit fest im Griff des Positivismus?* Zur Auseinandersetzung mit Sylvain Gouguenheim. HZ 275, 2002, s. 281–321.

47 K tomu KRZEMIEŃSKA, B.: *Političeský vzestup českého státu za knížete Oldřicha (1012–1034)*. ČsČH 25, 1977, s. 246–272.

Boleslav III.: Herzog am Ende der Zeiten?

Boleslav III. der Rotte gehört zu den zwiespältigsten Persönlichkeiten der frühmittelalterlichen Geschichte Böhmens. Die kontroversen Beurteilungen seiner Persönlichkeit sind aber meistens nicht an zweifellosen Fakten gegründet, weil die Historiker zu fest im Griff der Ansichten Thietmars von Merseburg sind. Kaum wurden auch die Bedingungen, die Boleslav am Anfang seiner Regierung hatte haben können. Auch die Chronologie ist nicht genügend klar. Es gibt zu viele Fragezeichen.

Bisherige Forschung dachte, daß für Boleslav's Regierung vom Anfang an die zwischen der Brüdern geführten Fehden charakteristisch waren. Thietmar schreibt jedoch über diesen Zwistigkeiten erst im Zusammenhang mit seiner Erzählung über die Ereignisse im Jahre 1002. Auch das „Lebensverhältnis“ zum Ekkehard kann kaum vor das magische Jahr 1000 datiert werden. Es scheint mir so, daß Boleslavs Regierung mehr stabilisiert war, als man dachte. Krisis fing erst im Zusammenhang mit dem Tode Otto's III. und Thronkämpfen an. So war aber Boleslav III. nicht so unfähiger und grausamer Fürst, wie Thietmar schrieb.

Jetzt ist es nötig festzustellen, warum Thietmar über Boleslav gerade so negativ und ablehnend schrieb. Meiner Ansicht nach hing Thietmars Ansicht nicht nur mit Boleslavs politischer Orientierung zusammen, sondern geht auch von seiner geringschätziger Haltung zu den „barbarischen“ Fürsten aus, die er nur als Diener des Königs auffaßte. Für Kosmas ist aber Boleslav nur ein Opfer der polnischen Listigkeit. Das ist grund dafür warum, daß Kosmas und Thietmar's Charakteristiken so unterschiedlich sind. Auch dieses Detail weist darauf hin, daß mittelalterliche Historiographie mehr Zeugnisse über Ansichten des Autors, als über tatsächliche Ereignisse bringt.

Wenn wir jetzt Boleslav III. als Politik charakterisieren – und Politik als Kunst des Möglichen fassen – sollten, wäre unser Gericht nicht so streng als bisher: Boleslav war kein Caesar, aber zugleich auch kein Nero.